

ОСИГУРАЊЕ ОД ОДГОВОРНОСТИ ЗА ШТЕТЕ УСЛЕД ЗАГАЂИВАЊА ЖИВОТНЕ СРЕДИНЕ

Обезбеђење услова за живот у здравој природној средини актуелан је и важан задатак савременог човека. У многим, нарочито идустријски развијеним земљама, донети су разни прописи јавноправног, а и приватноправног карактера, којима се предвиђају мере које треба предузимати ради заштите животне средине у условима наглог техничког развоја. Не само на унутрашњем већ и на међународном плану предузимају се акције које имају за циљ заштиту природе ради очувања еколошке равнотеже тако значајне за здрав живот на земљи.

У нас је право на здраву животну средину дигнуто на степен уставног права. Устав СФРЈ предвиђа да на радним људима и грађанима, организацијама удруженог рада, друштвено-политичким заједницама и другим субјектима лежи обавеза да обезбеђују услове за очување и развој природних и радом створених вредности човекове средине као и да спречавају и отклањају штетне последице које загађивањем ваздуха, тла и воде, буком или на други начин угрожавају живот и здравље људи¹⁾. До данас су у нашој земљи донети бројни прописи, савезни и републички, који се односе на регулисање односа у области заштите вода, ваздуха и тла²⁾.

О осигурању од одговорности, као и иначе о осигурању било којих опасности, не може се говорити ако се не прикажу карактеристике ризика на које се осигурање односи. Када је реч о разматрању осигурања од одговорности треба да се пође од садржине одговорности за проузроковану штету. Одговорност за штете услед загађивања животне средине има извесне специ-

¹⁾ Чл. 87. Устава СФРЈ (такву одредбу имају и устави република и покрајина).

²⁾ У СР Србији има више прописа који се односе на заштиту животне средине. Навешћемо значајније: Закон о заштити становништва од буке, Сл. гласник СРС, бр. 6/81; Закон о заштити од загађивања ваздуха, Сл. гласник СРС, бр. 8/73; Закон о прикупљању и коришћењу отпадака, Сл. гласник СРС, бр. 31/78; Закон о водама, Сл. гласник СРС, бр. 7/82 (основни текст у Сл. гласнику 33/75).

фичности у односу на општу одговорност за проузроковану штету. С обзиром на порекло штета услед загађивања, општа правила о одговорности нису могла да се сасвим прилагоде посебној ситуацији коју су оне створиле. Иако се не може говорити о радикалној измени традиционалних правила о накнади штете, ипак чини значајну новину правило које је нашло место у многим савременим правима према коме се све штете услед загађивања ако је оно настало у обављању дозвољене активности не стављају на терет штетника. Он је дужан да накнади само ону штету која прелази „нормалне” границе.

У грађанским законима већине земаља нису садржана посебна правила о накнади штете услед загађивања, а они закони који садрже таква правила везују их за правила о ограничењу својине на непокретностима.

Управо зато што су штете услед загађивања животне средине специфичне, најчешће настају као последица обављања делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа, у правној теорији и судској пракси код објашњења основа одговорности не постоји јединствено мишљење. У оваквом објашњењу полази се од општих принципа ограничења права својине, од идеје и мисије, тј. одговорности на основу посебне кривице суседства, од одговорности за грађански деликт или пак одговорности за ризик која се разликује од опште одговорности за опасне ствари и делатности у погледу обима накнаде штете³⁾.

Посебни закони који су донети последњих година у низу земаља који третирају питања загађивања тла, воде и ваздуха садрже углавном норме из области административног и кривичног права. Међутим, ови закони у неким земљама посвећују пажњу и питањима накнаде штете. Тако, на пример, немачки Закон о заштити вода из 1957. године садржи правила о објективној одговорности за штете проузроковане загађивањем воде (чл. 22 Закона). Шведски Закон о заштити природе из 1969. године предвиђа одговорност без обзира на кривицу ако је реч о штетама које су већег обима (чл. 30, ст. 1. Закона). Мађарски Грађански законик из 1977. године садржи правила о објективној одговорности за штете услед загађивања животне средине које је преузео из Закона о заштити животне средине из 1976. године. Прописи из ове области и када не садрже посебна правила о одговорности имају значаја за утврђивање одговорности када се она заснива на кривици, јер се постојање или непостојање кривице лица које је проузроковало штету цени с обзиром на то да ли су поштоване мере прописане тим посебним законима. Судови у Француској широко тумаче конститутивне елементе кривице налазећи да она постоји увек када нису предузете мере које су наложене прописима који се односе на делатност којом је произрокована штета.

³⁾ Љубиша Милошевић, Штете од шкодљивих материја и питање накнаде тих штета, Београд 1972, стр. 16.

Штете које су последица загађивања као и све друге штете дужан је да накнади онај ко их је проузроковао. У пракси се до сада показало, да је, не ретко, тешко утврдити узрочну везу између радње штетника и настале штете. То је нарочито случај кад штета настане дејством шкодљивих материја које у одређеном времену настају из делатности више лица. Ако је више загађивача лоцирано на једној реци, поставља се питање ко је од њих одговоран за штету насталу од загађивања речне воде. У судској пракси већине земаља узима се да је одговорност у таквим случајевима солидарна на основу општег правила грађанског права да у случају када је штету проузроковало више лица чији удели не могу да се утврде, њихова одговорност је солидарна. Посебни прописи који се односе на област загађивања у неким земљама у одредбама посвећеним одговорности за штете услед загађивања предвиђају солидарну одговорност више загађивача (нпр. Немачки закон о заштити вода).

Типичне штете услед загађивања животне средине настају обично постепено у обављању опште корисне делатности за коју је добијена дозвола. Чињеница да су штете последица дозвољене делатности довела је до тога да се у правној теорији и судској пракси поставило питање да ли ове штете треба у целини да падну на терет штетника, односно која би то била штета коју би оштећеном требало штетник да накнади. Без обзира на то који се основ узима кад је реч о одговорности за штету услед загађивања, накнада се у пракси признаје за оне штете које прелазе одређени износ. Штета која се може толерисати с обзиром на значај делатности која је до ње довела, уобичајених прилика у одређеној средини и прихваћеног стандарда живота, не надокнађује се (она није правно призната штета).

У нашој земљи судска пракса одиграла је значајну улогу у погледу одговорности за штете услед загађивања животне средине. Она је признавала право на накнаду штете полазећи од одговорности без обзира на кривицу, ценећи да делатност у вези са чијим обављањем настају штете услед дејства шкодљивих материја које су пратилац тих делатности, представља опасну делатност (нпр. рудници, фабрике цемента, петрохемијска индустрија и др.). Наши судови узимали су у обзир чињеницу да је реч о дозвољеним делатностима, па су оштећеним лицима у таквим случајевима признавали само штету која прелази границе уобичајене штете⁴⁾.

⁴⁾ Решење Врховног суда Македоније, Гзз, 93/78 од 25. 6. 1979, Збирка судских одлука, књ. IV—2: Лице које претрпи штету због вршења општекорисне делатности, за коју је добијена дозвола надлежног органа, може да тражи накнаду за штету која прелази границе уобичајене штете коју подноси околина без обзира на кривицу и противправност радње учиниоца штете, полазећи од начела да онај ко извлачи корист из одређене делатности, треба да накнади губитак који од такве делатности подноси околина.

Закон о облигационим односима не садржи посебна правила о одговорности за штете због загађивања животне средине које би настале недозвољеном штетниковом радњом. На те штете примењују се општа правила о накнади штете из Закона. За случај настанка овакве штете шта ће се узети као основ одговорности зависи од тога да ли се делатност којом је таква штета проузрокована може квалификовати као опасна или не. Наравно да посебних тешкоћа неће бити у оним случајевима када је питање основа одговорности решено посебним прописима.

Закон садржи правило да у случају када штета настане у обављању општекорисне делатности за коју је добијена дозвола надлежног органа може да се захтева само накнада штете која прелази нормалне границе. У таквом случају може се захтевати предузимање друштвено оправданих мера за спречавање наступања штете или за њено смањење (чл. 156, ст. 3 и 4. Закона). Ово посебно регулисање односи се само на штете које настају дозвољеном штетниковом радњом. Ако се ради о штети која у обављању делатности настане услед недозвољене штетникове радње ово правило се не може применити. У овом другом случају постоји обавеза накнаде целокупне штете.

У нашој земљи није, међутим, забележен већи број спорова о накнади штета услед загађивања. То није толико последица тога што ових штета нема у већем броју, већ што су штете најчешће последица дозвољене делатности, па постоји уверење да штету од таквих делатности треба да сноси онај кога штета погоди⁵⁾.

До загађивања воде, тла и ваздуха долази у обављању делатности коришћењем разних индустријских и других постројења, постројења за прераду отпадних продуката, ускладиштења шkodљивих материја и др. Појава све већег загађивања које проузрокују разни штетни продукти (дим, пара, прашина, гасови, отпадне воде, зрачење) довела је до пораста интересовања за осигурањем од одговорности за штете које су настале услед дејства ових материја⁶⁾.

Организације које су нарочито изложене ризику одговорности за овакве штете имају потребу за осигурањем које би пружило што потпуније покриће које се односи и на штете које настају постепено у обављању дозвољене делатности, а не са-

⁵⁾ Милка Јанковић, Грађанско правна заштита човекове средине и судска пракса, Архив за правне и друштвене науке, бр. 2, 1974, стр. 235.

⁶⁾ Петрохемијска индустрија велики је извор загађивања ваздуха. Нпр. у Панчеву је већ годинама загађивање ваздуха проблем. Опасност од изливања шkodљивих материја не може да се уклони и услед тога се предузимају мере да се спречи настанак таквог ризика. Још је 1978. у ваздуху у овом граду нађено 26,7 пута више олова од дозвољене концентрације, угљен монооксида 27 пута више, а азотних оксида двоструко више. Око хиљаду најугроженијих домаћинстава треба да се расели. Огромна средства одвојена су за плаћање обештећења пољопривредницима и експропријацију земљишта (Политика, 23. 4. 1981).

мо штете које би настале неким пропустом који би довео до изненадног настанка штетног догађаја. Осигурање од одговорности, међутим, по традицији не пружа покриће за штете које настају постепено, дејством узрока у дужем временском периоду. Правила за осигурање од одговорности за штете које настају из обављања делатности која примењују осигуравачи у свету готово редовно искључују штете које настају услед трајног дејства температуре, гасова, паре, влаге или падавина (дима, чађи, прашине и сл.)⁷⁾. Ово искључење односи се у неким земљама само на штете на стварима, а не и на телесне штете. Ако услед постепеног дејства ових узрока настане штета услед смрти, повреде тела или здравља, таква штета је често обухваћена осигурањем. Међутим, штете које су настале изненада, из штетног догађаја који је последица дејства узрока који се остварио у кратком времену који је стога том догађају дао карактер незгоде, удеса (акцидента), и онда када се могу квалификовати као штете услед загађивања, обухваћене су осигурањем под истим условима као када је реч о свим другим видовима штета које је дужан да накнади осигураник и које у складу са условима осигурања падају на терет осигуравача. За посебно третирање штета које настају постепено у оквиру осигурања од одговорности има објашњења. Када настане штета која је последица трајног дејства узрока тешко је утврдити када је настао осигурани случај, у ком моменту у дужем у времену настанка штете има да се сматра да се манифестовао штетни догађај. То је од значаја за обавезу осигуравача јер он накнађује само оне штете које су последица штетног догађаја који је настао у периоду осигурања. Тај штетни догађај може да се утврди ако је његова манифестација очигледна, што код штета које настају постепено није случај. Свесни ових тешкоћа осигуравачи дају у условима објашњење о томе када се има сматрати да је настао осигурани случај ако је реч о штети услед повреде здравља онда када су такве штете покривене осигурањем, а настале су постепено. Предлог општих услова за осигурање од одговорности (у даљем тексту Услови), с обзиром да такође не искључује телесне штете које настају постепено, већ само штете на стварима, предвиђају да код штета услед повреде здравља које настају постепено у случају сумње сматра се да је штетни догађај настао онда када је први пут налазом лекара утврђена повреда здравља (чл. 11, ст. 3. Улова). Друга неповољност у погледу осигурања штета које настају постепено односи се на немогућност стварне процене значаја ризика одговорности за тако настале штете што отежава предвиђање могуће обавезе осигуравача и калкулацију премије⁸⁾.

⁷⁾ То искључење је предвиђено у чл. 4, ст. 1 тач. 5, Општих услова за осигурање од одговорности из 1969. СР Немачке, чл. 7. тач. 10. аустријских Општих услова за осигурање одговорности чл. 6, ст. 3. Правилника за осигурање од одговорности ЗОИЛ „Дунав“ из 1974. године.

⁸⁾ Werner Pfennigstorf, *Umweltschäden Haftung und Versicherung*, Zeitschrift für die gesamte Versicherungswirtschaft, 3/4, 1977, стр. 439.

Што се тиче штета услед загађивања, које не настају постепено последњих година осигуравачи их примају у осигурање под посебним условима и уз знатно учешће осигураника у штети (самопридржај). Још увек се у већини земаља осигурање од одговорности за штету услед загађивања не спроводи посебно, издвојено из општег осигурања од одговорности. Француски осигуравачи изишли су, међутим, први у сусрет захтевима осигураника за ширим покрићем које обухвата како штете које су последица изненадног догађаја, тако и штете које су настале постепено. Такође обезбеђују покриће са вишим сумама осигурања од оних које представљају горњу границу обавезе осигуравача у општем осигурању од одговорности из делатности. С обзиром да поједини осигуравачи не могу да преузму сами тако значајне ризике створен је пул за осигурање од одговорности за штете услед загађивања у који су удружени сви осигуравачи и реосигуравачи који послују у тој земљи, а ради заједничког ношења преузетих ризика. Осигурање се закључује на основу јединствених услова осигурања који су израђени од стране пула (тзв. полиса ГАРПОЛ). Према овим условима осигурање се односи на штете које су последица загађивања, па и онда ако су настале постепеним дејством узрока уз одређене претпоставке. С обзиром на законско правило да осигурањем може да буде обухваћен само ризик који је неизванстан будући догађај, покриће штета и када су настале постепено постоји само у случају када је њихово наступање неизвесно. Оне треба да имају карактер случајно насталих штета. Да би биле накнађене од стране осигуравача потребно је да њихово наступање осигураник није могао да очекује, као и да нису могле да се избегну применом одговарајућих техничких средстава. Стога у овим условима постоје два основна искључења, једно се односи на штете које су проузроковане или повећане услед непоштовања прописа који се односе на обављање делатности (не предузимање одговарајућих мера ради спречавања штета дејством шкودљивих материја) друго се односи на штету које су последица лошег стања, неодржавања или лошег одржавања постројања. Значајна карактеристика овог осигурања која се нуди организацијама које долазе у ред оних који су потенцијални загађивачи, јесте у томе што се уговор о осигурању закључује након претходне детаљне процене ризика како од стране стручњака осигуравача тако и за такву прилику посебно ангажовани специјалиста одговарајуће струке. Након извештаја експерата оцењује се да ли ће се ризик одговорности примити у осигурање или не. У условима осигуравач предвиђа да може у току трајања осигурања да прати понашање осигураника у погледу предузимања мера које имају за циљ спречавање наступа осигураног случаја. Он има право да раскине уговор ако

⁹⁾ Jacques Deprimoz, Les nouvelles voies prises par l'assurance de responsabilité civile pollution en France, Revue générale des assurances terrestres, 4/1978, стр. 485.

се осигураник не понаша онако како је одредио осигураваач, нарочито ако у одређеном року не уклони недостатке које је овај приметити и наложио да се отклоне. Споразум о заједничком осигурању ризика одговорности за штете услед загађивања преко пула осигурања закључило је 70 осигураваача и реосигураваача који послују у овој земљи. Они су споразумно утврдили своје уделе и обавезали се да ризик преузет у осигурању пренесу на пул чија стручна служба врши расподелу ризика у складу са унапред утврђеним уделима.

Ризику одговорности, а уколико пре ризику одговорности за ове специфичне штете, осигурање у нашој земљи није до сада придавало већи значај. Правила за осигурања одговорности која су у примени (у даљем тексту Правила) не садрже посебне разрађене одредбе које би се односиле на обим покрића одговорности за штете услед загађивања. У време када су Правила рађена овај ризик се није издвојио као особен што би наметнуло потребу посебног регулисања покрића из осигурања. Из предострожности, с обзиром на карактер осигурања, Правила искључују штете које настају постепено као и штете од воде и одпадне воде (члан 6, став. 2, тач. 3. под а и д). У овим одредбама могу се наћи правила која одређују обим покрића за штете услед повреде животне средине. Иако се у Правилима не помињу појмови „загађивање”, „повреда животне средине”, „шкодљиве материје”, осигурање ипак пружа одређено покриће и у тој области (штете које нису настале постепено и од отпадних вода) јер се оно иначе односи на све штете које другоме проузрокује осигураник, осим оних које су изричито искључене.

Обухватање овог ризика у ограниченој мери у оквиру осигурања од одговорности које се односи на разне изворе опасности (углавном привредне или професионалне делатности осигураника), може се објаснити чињеницом да је реч о осигурању које пружа покриће оних случајева одговорности који најчешће настају у свакодневном животу. Јасно је да једно такво осигурање не може да обухвати оне опасности које не спадају у просечне. Сваку ону одговорност која представља већи ризик, са последицама које су тешко сагледиве, ово осигурање по природи ствари не може да обухвати. Покриће такве одговорности захтева посебно регулисање ради утврђивања обима покрића прилагођеног специфичностима осигуране опасности какву несумњиво представља и одговорност за загађивање животне средине.

У нашој земљи дошло је до наглог развоја индустрије. Многе фабрике постале су извор загађивања воде тла и ваздуха. Већи број река је загађен, а ваздух у многим градовима, нарочито у оним који представљају индустријске центре озбиљно угрожава здравље људи. Запрашивање усева и коришћење разних опасних материја у пољопривредној производњи, хемијској индустрији, термоелектране (одскора и нуклеарна електрана) све су то извори загађивања које у нас није ништа мањи проблем него у другим развијеним земљама. Отуда је и разумљива пот-

реба многих организација, без обзира да ли су до сада имале искуство са овим штетама или не, да се заштите од ризика одговорности чије последице могу озбиљно да их имовински погоде. Рад на изменама Правила за осигурање од одговорности почео је у време када су већ постојали сасвим опредељени захтеви осигураника у погледу обима заштите од новог ризика. Било је јасно да се у новим условима мора утврдити обим покрића за посебан вид штета. Осигураницима који закључе осигурање од одговорности из обављања делатности поред редовног покрића које се односи на штете настале из осигураног извора опасности треба обезбедити и покриће штета услед загађивања у мери у којој би углавном били задовољени интереси оних који не спадају у категорију тешких загађивача. У оквиру овог осигурања није се ишло на обухватније покриће с обзиром да би оно могло да се обезбеди само када би осигуравачи располагали значајним фондовима што није случај када се ради о појединим заједницама осигурања. У осигурању од одговорности организације које се могу сматрати великим загађивачима требало би да учествују више осигуравача ради заједничке поделе ризика (путем саосигурања).

Одредбе Услови које се односе на обим покрића за штете услед загађивања (члан 6. Услови), одређују услове и обим осигурања одговорности за ове штете. Може се запазити да се посебно регулисање обима покрића односи на штете услед загађивања тла и воде а не и услед загађивања ваздуха (које су Услови и искључење из осигурања). Овакво регулисање није уобичајено, чак шта више у иностраним условима осигурања, одговорности за штете услед загађивања ваздуха редовно су обухваћене осигурањем од одговорности, а загађивање воде негде се осигурава издвојено од загађивања тла и ваздуха¹⁰). С обзиром да Услови задржавају искључење штета које настају постепено, поставља се питање шта је разлог да штете које су последица загађивања ваздуха буду изван осигуравајућег покрића. Управо те штете најчешће настају постепеним дејством шкољивих материја које се испуштају у ваздух (дим, штетни гасови). Штете услед загађивања ваздуха које би биле последица изненадног догађаја, незгоде, у пракси су мање вероватна појава¹¹). Како је покриће штета због загађивања ваздуха у знатној мери ограничено искључењем које се односи на штете које постепено настају то је уношење у Услове новог искључења, оног које иначе не познају постојећа Правила, вероватно уследило због претпоставки о могућим врло великим штетама ове врсте. Чини се да је увођење овог посебног искључења последица прецењивања значаја штета које би биле последица незгоде.

¹⁰) Bruck — Möller — Johannsen, Kommentar zum Versicherungsgesetz, четврта књига, Берлин, 1970. стр. 336.

¹¹) Erläuterungen zu den Allgemeinen Haftpflichtversicherungsbedingungen, Wien, 1980, стр. 79.

Услови дају своју дефиницију загађивања која се иначе користи у условима осигурања који су последњих година новелирани у разним земљама између осталог и због потребе одређивања обима покрића одговорности за овај посебан вид штета. Посебна квалификација загађивања даје основ за примену правила осигурања која се разликују од општих правила из услова која се односе на све друге штете. Према Условима под загађивањем се подразумева измена биолошких, хемијских или физичких природних својстава тла и воде услед испуштања штетних материја које могу довести до таквих промена (члан 6, став 1. Услова). Ако би дошло до уништења услова услед директног дејства шкодљивих материја, полазећи од ове квалификације загађивања, не би се радило о штети услед загађивања на коју се примењују посебне одредбе о обиму покрића, јер до такве штете није дошло путем измене биолошких, хемијских или физичких природних својстава тла. Посебно регулисање из члана 6. односи се само на оне штете које су настале као последица измењених природних својстава тла и воде. Да би било места примени ових посебних одредаба, присуство таквог загађивања, нужан је услов у узрочном ланцу настанка штете.

Услови предвиђају да осигурање обухвата пре свега, штете услед смрти, повреде тела или здравља неког лица које су последица загађивања. Ако се посебно уговори покривене су и штете услед уништења или оштећења ствари. Услови прихватају традиционалну праксу у вези са покрићем штета које спадају у категорију оних које су последица загађивања, на оне које погађају лица, и оне које погађају ствари. Ако се ради о првој категорији штета осигурање ће их накнадити без потребе да се то посебно уговори, и без обзира на то како су настале, да ли постепеним дејством шкодљивих материја (на пример конзумирана је загађена храна у дужем временском периоду па дође до повреде здравља), или у изненадном штетном догађају (услед прскања цеви за одвод отпадних вода загади се река и купачи претрпе телесне повреде услед дејства киселине).

Штете услед оштећења и уништења ствари покривене су осигурањем само ако се то посебно уговори. Осигураник за покриће ових штета мора да плати додатну премију која се одређује од случаја до случаја. Иако је реч о посебном уговарању нису обухваћене све штете на стварима. Услов за њихово покриће јесте у томе да су настале као последица дејства изненадног узрока. Да ипак покриће ових штета не би било исувише уско (посебно уговарање претпоставља колико толико обухватно осигурање због чега се и плаћа додатна премија), Услови утврђују да су обухваћене штете које су последица изненадног догађаја па и онда када су настале постепено. Овако регулисање познато је у неким иностраним условима и представља корак напред у односу на осигурање које се искључиво односи на

штете које су настале из изненадног догађаја¹²⁾). Радило би се нпр., о оваквом случају (узрок штете настао је изненада а сама штета постепено), када би дошло до прскања цеви за одвод отпадних вода и њиховог изливања које загади изворску воду на којој се напаја стока која након извесног времена обולי. У оваквом случају непосредни узрок штете (пуцање цеви) настао је изненада, а сама штета (болест животиња) настала је постепено. Такав би био и случај ако би, на пример, изливена отпадна вода услед изненадног квара на уређају за пречишћавање довела до постепеног помора рибе.

За покриће штета на стварима осигураници плаћају додатну премију коју ће осигуравач да утврди с обзиром на значај ризика одговорности који може настати из обављања њихове делатности. Сигурно је да овај доплатак треба да зависи, пре свега, од тога о каквом се осигуранику ради с обзиром на врсту делатности којом се бави. Ништа мање није значајно ни то да ли је реч о осигуранику који има одговарајуће уређаје, који треба да спрече настанак загађивања, како се они одржавају, као и какво је искуство са штетама ове врсте у делатности а којом се осигураник бави.

У осигурању од одговорности постоји специфично правило по којем се осигурање аутоматски односи и на штете које су последица измена осигураног извора опасности. Осигураник није дужан да обавести осигуравача о изменама осигураног ризика што је иначе једно од важнијих правила која су позната у осигурању. Овакво регулисање у оквиру осигурања од одговорности има за циљ да обезбеди покриће из осигурања и у оним случајевима када је дошло до измена ризика које често осигураник не може да сагледа. Међутим, то правило није прихваћено у потпуности када је реч о штетама услед загађивања животне средине. Услови предвиђају да одговорност за штете у вези са повећањем извора опасности означеног у полиси, због унапређења или измена производње није обухваћена осигурањем осим ако то није посебно уговорено. До повећања осигураног ризика (у овом случају одговорности за штете услед загађивања) долази најчешће због промена, квалитативних и квантитативних, у оквиру делатности као осигураног извора опасности. Постављаће се питање због чега су само измена и унапређење производње издвојени као случајеви у којима је потребно посебно уговарање да би се осигурање односило и на измењени, повећани ризик. Вероватно се пошло од тога да се у таквим случајевима ризик може толико повећати да би његово покриће из осигурања уз непромењену премију било изувише велики терет за осигуравача. Могло би се међутим, основано претпоставити да је повећање и унапређење производње, нарочито када се ради о примени нових технолошких

¹²⁾ Аустријски општи услови за осигурање од одговорности из 1979. имају истоветну одредбу (члан 6, тачка 4.2.1. ових услова).

поступака, праћено применом ефикаснијих мера ради спречавања настанка загађивања.

Осигурање од одговорности, као и осигурања других ризика у оквиру осигурања имовине, познаје учешће осигураника у ношењу имовинских последица штетног догађаја који је иначе обухваћен осигурањем (самопридржај осигураника). По садашњим правилима осигураник учествује у свакој штети са 5.000 динара. Овако симболичан износ који је на терету осигураника данас се не може прихватити. Услови у погледу самопридржаја садрже значајну новину. Они код осигурања појединих већих извора опасности или осигурања појединих видова штета, као што је то случај са штетом услед загађивања, предвиђају учешће осигураника у одговарајућем проценту од износа штете. Одредбе услова које се односе на обим покрића штета услед загађивања одређују да осигураник у свакој штети учествује са 10% а најмање 10.000 динара. Ако се пође од мотива увођења самопридржаја, а он је у заштити осигуравача од ризика који би могао довести до већих, па и несагледивих штета, овакав самопридржај када је реч о штетама услед загађивања, у појединим конкретним случајевима тешко ће моћи да се објасни. Поставља се питање каква је функција овог самопридржаја у случају настанка више штета у једном штетном догађају, односно када више штета чини један осигураник случај. Према Условима, без обзира на број штета (на пример оболу већи број лица) осигуравач би од сваке одбио најмање 10.000 динара. Ако свака штета не прелази, или прелази, али не знатно, самопридржај, могло би да дође до ситуације у којој би обавеза осигуравача била готово симболична. У чему се онда састоји осигуравајућа заштита ако на осигуранику остаје накнада готово целокупне штете која иначе није искључена из осигурања? Овако одређен самопридржај може да буде извор озбиљних неспоразума са осигураником. Само онај самопридржај који је у складу са сврхом која се њиме жели постићи треба да буде предвиђен Условима, на пример да осигураник учествује само у штетама које прелазе одређени износ. Учешће осигураника у штети требало би одредити полазећи од одговарајућих математичко-актуарских процена, што овде изгледа није био случај.

Пружање имовинске заштите осигураницима у тако значајној области као што је загађивање животне средине, захтева од осигуравача посебну опрезност у утврђивању услова за пружање покрића. Осигурање не би никако требало да утиче на слабљење пажње осигураника у погледу предузимања мера ради спречавања настанка загађивања. Да осигурање не би утицало на смањење пажње осигураника Услови предвиђају да ће обавеза осигуравача постојати само онда ако је осигураник одржавао, мењао и поправљао уређаје за пречишћавање отпадних вода и других отпадних продуката и предржавао се других мера предвиђених прописима о заштити животне средине. Давање покрића уз услов да се осигураник понаша на одређен на-

чин редовно је присутно и у иностраним условима осигурања што указује на то са каквом предострожношћу осигуравачи прилазе осигурању штета од загађивања. Одредби из нашег Услови о којој је реч могло би да се приговори да условљава покриће из осигурања само понашањем осигураника које није у складу са прописима о заштити животне средине. Било би више оправдања за регулисање које би предвиђало да је свако понашање које није у складу са правилима делатности која се обавља, а које може довести до загађивања без обзира да ли су она садржана у прописима о заштити животне средине, разлог за ослобођење обавезе осигуравача за давање накнаде из осигурања.

Покриће штета услед загађивања одређено је у основним одредбама Услови. Међутим, обим покрића за ове штете утврђује се и у неким посебним одредбама Услови које се односе на ближе утврђивање обима покрића код појединих извора опасности. Тако, у члану 31. Услови који се односи на пољопривреду и шумску делатност, предвиђа се да се осигурање односи и на штете које би настале из коришћења средстава за сузбијање корова као и спречавања и сузбијања биљних болести и штеточина на земљишту осигураника с тим да осигураник у свакој штети учествује са 20% а највише са 10.000 динара. Када се ова одредба посматра у односу на одредбе садржане у члану 6. постављају се два питања. Прво, да ли се у наведеној посебној одредби обухватају штете услед загађивања с обзиром на његову квалификацију из члана 6. или се оно односи на све штете које су последица дејства наведених средстава, (а и оне које нису настале посредством загађивања тла). С обзиром да су штете које могу да се сврстају у категорију штета услед загађивања, у ширем смислу, које нису настале посредством загађивања тла обухваћене осигурањем као и други видови штета, посебном регулисању у члану 31. било би места само ако се њиме желе да обухвате и штете од загађивања у смислу услови (без посебног уговарања штета на стварима). Ова одредба била би разумљива када би било јасно да се односи на посебно уговарање из члана 6. Услови. У Условима за осигурање од одговорности треба тежити што једноставнијем и разумљивијем излагању јер је реч о иначе сложенем осигурању које поред све своје сложености мора бити разумљиво осигуранику. Друго, покриће које је предвиђено посебним одредбама из члана 31. односи се само на штете из употребе средстава за сузбијање корова као и сузбијања и спречавања биљних болести и штеточина на земљишту, а не и из других средстава која се користе у пољопривредној производњи. Покриће штета на стварима услед загађивања тла овим другим средствима мора се посебно уговорити (у смислу члана 6. Услови). Закључивање осигурања биће сасвим извесно сложено, а разбијање покрића може имати за последицу празнину у осигурању онда када осигуранику не буде скренута пажња да одређене штете морају посебно да се уговоре.

У вези са штетама које настају коришћењем разних средстава у пољопривредној производњи, на овом месту може да се помене да је у нашој пракси осигурања већ постављено питање који је субјект одговоран за штету услед загађивања ако она настане запрашивањем усева коришћењем авиона који припадају флоти привредне авијације. Питање ко је одговоран за овакве штете, да ли корисник авиона којим се врши запрашивање, или организација у чију се корист запрашују усеви, од значаја је и за осигурање од одговорности јер осигуравач накнађује само ону штету за коју одговара осигураник. Ово интересанство правно питање поставило се и у пракси осигурања других земаља¹³⁾.

Самопридржају који се предвиђа код штета које су настале у вези са коришћењем разних хемијских препарата у пољопривредној производњи такође се може приговорити да је одмерен тако да се не може сагледати његова сврха. Учешће осигураника у свакој штети је 20%, док је максимални самопридржај 10.000 динара. Овакав однос процентуалног учешћа осигураника у свакој штети, и апсолутног износа који је горња граница самопридржаја је необјашњив. Његова примена у пракси може довести до нелогичности у извршењу обавеза осигуравача у конкретним случајевима проузроковања оваквих штета. Питање је да ли ће осигураник моћи да разуме зашто у штети, од на пример 10.000 динара, учествује са 2.000, а у штети од 500.000 учествује само са 10.000 динара (јер је то износ максималног самопридржаја).

Загађивање вода, обала и других објеката није обухваћено осигурањем од одговорности из делатности лука и складишта. Ово искључење предвиђено је у члану 30. Услови који ближе одређују обим покрића ризика одговорности из обављања ових делатности. Не може се сагледати који су били разлози да се унесе овакво искључење с обзиром да је реч о делатностима које не могу довести до значајнијих штета од загађивања. Ако се мислило на загађивање воде изливањем нафте, што може да буде оправдан разлог за опрезност, то није у овом осигурању од већег значаја јер је реч о случајевима штета чија накнада спада у област осигурања транспорта.

Најзначајнија категорија штета које угрожавају животну средину су штете које изазива радиоактивно зрачење. Постојећа Правила не искључују штете које су последица дејства нуклеарне енергије, што је разумљиво јер у време када су рађена овај ризик није био актуелан. Услови искључују одговорност за штете које би могле настати из коришћења нуклеарних постројења а не и штете од радиоизотопа, који се користе у мирнодопске сврхе (медицини, биологији, индустрији, пољопривреди и др.). Организације које користе радиоизотопе заш-

¹³⁾ Zoltan Novotni, Durch Pflanzenschutz Zugefügten Scheaden und die Haftpflichtversicherung, Recht im Umweltschutz, Internationale Konferenz, септембар 1976.

тићене су и од ризика одговорности за штете од радиоактивног загађивања које је изазвано овим нуклеарним материјалима под условима који важе и за друге видове загађивања. Ако нпр. радиоактивно зрачење изазове загађивање тла које проузрокује штету примењују се одредбе услова које се односе на загађивање тла и воде (чл. 6 Услови).

Давање посебног места ризику одговорности за штете услед загађивања путем утврђивања посебног обима покрића тог ризика у оквиру општег осигурања од одговорности значајна је новина у нашем осигурању. Ово представља, иако значајан, ипак само први корак ка пружању осигуравајућег покрића једног значајног сегмента одговорности као ризика коме су изложене многе организације, па и појединци у свакодневном животу. Осигурање од одговорности за штете услед загађивања животне средине значајни је чинилац имовинске сигурности оних које такав ризик може да погоди, али је исто тако врло значајно са становишта боље заштите оштећених лица за која постојање осигурања представља већу сигурност да ће такве штете бити накнађене.

Осигурању од одговорности у овој области треба, међутим, убудуће дати већи значај. Обухватање ризика одговорности у оквиру осигурања које се односи на разне изворе опасности, оне који представљају многе привредне и професионалне делатности па и свакодневни живот појединца, по природи ствари не може да пружи значајнију заштиту од овог ризика. Стога осигураници који се одлуче на посебно уговарање покрића одговорности за штете на стварима проузроковане разним шкодљивим материјама које настају у обављању њихове делатности не треба да очекују потпунију заштиту од овог ризика. Осигурање заштите од загађивања не закључује се на посебну суму осигурања, покриће је ограничено сумом која се односи на целокупност штета које би осигуравач био дужан да накнади у вези са једним осигураним случајем. У случају да у току трајања осигурања буде проузрокована штета не само услед загађивања већ и друге врсте штета, горња граница накнаде из осигурања је сума из полисе која се односи на све штете. Ако нпр. услед оштећења филтера у некој фабрици лекова дође до излажења штетних материја у ваздуху које потом падну на тло и директно оштете усеве, то није штета услед загађивања у смислу Услови (штета није настала посредством загађивања тла). Она ће бити накнађена до износа суме осигурања. Ако као последица дејства тих ослобођених материја дође и до штета услед загађивања подземних вода, малих приноса услед пада бонитета земљишта, реч је о штети услед загађивања у смислу Услови, али таква штета биће накнађена само у износу који не прелази износ преосталог дела суме осигурања која је умањена за износ ранијих исплата (за штете услед уништења усева). Поставља се питање шта ће осигураник који је посебно уговорио и осигурање од штета услед загађивања да добије тим посебним уговарањем у оваквим случајевима.

Једно од значајних питања које се поставља у овој материји, а које није решено у Условима односи се на врсту штета које осигурање од одговорности за штете услед загађивања може да накнади. Питање се не поставља када се ради о покрићу штета услед смрти, повреде тела или здравља и штета на стварима већ када је реч о штетама које су последица загађивања а не могу се квалификовати као штете на стварима. Нпр., загади се земљиште на којем нема усева. Оно треба да се очисти да би дошло до регенерације земљишта. Да ли је ту реч о чисто имовинској штети или штети на ствари? чини се да би се таква штета пре могла оквалификовати као чисто имовинска штета, јер је тешко прихватити тумачење да је загађено земљиште „оштећено” или „уништено”.

Ако дође до загађивања воде (излије се нафта), али се не манифестују одмах друге штете, каква је то штета, да ли је загађивање воде штета на ствари или чисто имовинска штета. Штету чине издаци потребни да се она очисти, врати у првобитно чисто стање. Да ли су ти трошкови покривени осигурањем од одговорности организације услед чијег је пропуста дошло до загађивања воде? Да ли се ови трошкови могу сматрати за трошкове спречавања настанка осигураног случаја (да не би дошло до помора рибе, нпр.) или трошкови спасавања (ако се узме да је настао осигурани случај јер је већ дошло до загађивања купалишта)? Ако се узме да је реч о оваквим трошковима, онда би осигуравач био у обавези да их накнади у целини (чл. 92б. Закона о облигационим односима). Ови трошкови су врло високи, а да би се накнадили требало би да између њиховог износа и износа штете која је покривена осигурањем постоји нека сразмера што је став осигуравача у нас. Ако то није случај, онда се поставља питање основаности обавезе осигуравача за износ трошкова који су у великој несразмери са штетама које би могле да настану, односно са штетама које су настале ако се ради о трошковима спасавања ако је већ настао осигурани случај.

Осигурање штета услед загађивања требало би да посебно предвиди покриће тих трошкова. Тада не би било тешкоћа око тога да ли су неке специфичне штете обухваћене осигурањем. У иностраним условима осигурања већине земаља трошкови спасавања урачунавају се у основно покриће. Оно се објашњава тиме што је покриће трошкова увек ограничено на одређени, не тако значајан износ (обично проценат од суме осигурања), а и код настанка штета услед загађивања ти трошкови могу бити веома високи. Осим тога код ових штета може да прође извесно време од настанка узрока штете, па до њене манифестације а то је време у којем се може спречити наступање веће штете. Трошкови спасавања често, осим тога, представљају једину штету. Покриће одговорности за штету услед загађивања не би било ни близу онима за који осигураник има интерес ако ти трошкови не би били обухваћени. Они међутим не би могли да терете осигуравача у целини. То би био искувише

велики терет у оквиру организација од одговорности за штете од загађивања.

Опрезност у регулисању обима покрића који је предвиђен у основним одредбама Услови може се објаснити тим што осигурање од одговорности не може да покрије значајнији део овог ризика јер је реч о осигурању које се односи на све видове одговорности за штете услед загађивања могло би да се спроведе уз већи обим покрића само ако би заједнице осигурања закључиле споразум о начину преузимања ових ризика а на основу посебних услова осигурања. Нарочито у овој области требало би да дође до сарадње заједница осигурања да би се обезбедила заштита оним осигураницима који за то имају посебан интерес. Јасно је да већи број осигураника путем осигурања штета услед загађивања у оквиру осигурања од тзв. опште одговорности неће имати потребно покриће ризика којем су изложени.

SUMMARY

INSURANCE AGAINST LIABILITY FOR DAMAGE CAUSED BY POLLUTION OF THE HUMAN ENVIRONMENT

The paper gives an analysis of liability for damages caused by the pollution of the human environment and discusses the specific rules of that liability in respect of the general rules of liability for caused damages. Insurance against that liability is examined in the light of regulation of the scope of coverage within the frame of the new general rules of insurance against liability. The scope of coverage provided by the Conditions offer appropriate security only to those insured parties falling into the category of the so-called „big polluters”. The others gain no significant coverage by insurance against liability for damages caused by pollution in the frame of insurance against liability arising from their business activity as the main source of danger, at least not the one they require in respect of the risk they represent for the environment. This is due to the fact certain specific questions in the field of insurance against damages caused by pollution have not been solved by the new conditions for insurance against liability. They for instance do not provide for special sums of insurance. Of damages caused by pollution, they condition insurance against liability for damages of property by entering into special contracts, they do not determine the obligation of the insurer to compensate expenses incurred for the removal of harmful elements from the earth and water, they limit coverage of damage caused by death, injury of body or health, and also damage or destruction of property, and just (clean) property damage, which would have to be especially contracted for, besides that, they determine self-retention of the insured party which may have stimulating effect on the acceptance of the entering into special contracts. Due to many outstanding questions which are prerequisite for insurance which would meet the modern needs of the insured, in this field solutions in future should be sought in an insurance which would be furnished by the cooperation of all the communities of insurance in the country, on the basis of special conditions of insurance. Only this

would enable insurance to be a firm backing to those organizations confronted with the problem of how to raise funds for the compensation of damage caused by pollution arising from their business activity which is possible even inspite of all precautionary measure.

RÉSUMÉ

L'ASSURANCE CONTRE LA RESPONSABILITÉ POUR LES DOMMAGES PAR SUITE DE LA POLLUTION DU MILIEU VITAL

Dans cet article est examinée la responsabilité pour les dommages causés par suite de la pollution du milieu vital et la question est traitée de la spécificité des règles de cette responsabilité par rapport aux règles générales relatives à la responsabilité pour le dommage causé. L'assurance de cette responsabilité est examinée à la lumière de la réglementation de la sphère de sa couverture dans le cadre des nouvelles conditions générales pour l'assurance contre la responsabilité. La sphère de la couverture qui est prévue par les Conditions garantit la protection correspondante seulement aux assurés qui ne rentrent pas dans la catégorie de ce que l'on appelle les grands distributeurs de la pollution. Ces autres ne reçoivent pas par l'assurance contre la responsabilité pour les dommages causés par suite de la pollution, dans la sphère de l'assurance contre la responsabilité des activités en tant que source principale du danger une couverture de plus grande importance, qui leur est nécessaire eu égard au risque qu'elles représentent. Il en est ainsi parce que certaines questions spécifiques qui se posent dans le domaine de l'assurance des dommages par suite de la pollution ne sont pas résolues par les nouvelles conditions. Ainsi, par exemple, des sommes spéciales ne sont pas prévues pour l'assurance contre les dommages par suite de la pollution, l'assurance contre la responsabilité pour le dommage cause aux choses est conditionnée par les négociations particulières, l'obligation de l'assureur n'a pas été prévue de compenser les frais aux fins de l'élimination des matières nuisibles de la terre et de l'eau, par ce moyen est limitée la couverture des dommages par suite de la mort, de la lésion corporelle ou de l'atteinte portée à la santé, ce qui devait être, par suite de l'endommagement ou la destruction de la chose et du dommage exclusivement porte aux biens, faire l'objet de négociations particulières, en outre a été déterminée l'autoréserve de l'assuré qui peut agir destimulativement sur l'acceptation des négociations particulières. Etant donné que de nombreuses questions ne sont pas résolues qui sont la condition préalable de l'assurance qui donnerait satisfaction aux besoins contemporains de l'assuré dans l'avenir il faut chercher dans ce domaine la solution dans l'assurance qui donnerait satisfaction et contribuerait à la coopération de toutes les communautés de l'assurance dans le pays, et sur la base des conditions mentionnées. Ce n'est que de cette manière qu'on pourrait réaliser que l'assurance soit un appui solide aux organisations qui sont confrontées avec le problème comment peuvent être assurés les moyens pour la compensation des dommages par suite de la pollution qui peut se produire au cours de l'exercice de leur activité malgré les mesures prises pour empêcher un tel état de choses.